אוֹצַר־הַחַיִּים

כי חיים הם למצאיהם
(משלי ד׳, כ״ב)

ירחון לתורת ישראל ולדברי ימי חייו.

מחירו לשנה
שני דולרים

ערוך בידי
הרב חיים יהודה עהרענרייך

האדרסה להמערכת
Humenné
Cechoslowakia.

שנה שמינית | הומעננע אייר־סיון תרצ״ב | מחברת ח׳־ט׳

OZAR HACHAIM

Abhandlungen über Wissenschaft
und Geschichte des Judentums.
Redacteur:
Rabbiner Ch. L. EHRENREICH.

1932

VIII. Jahrg. Humenné, Ijar-Sivan 5692. 8—9 Heft.

התוכן:

Buchdruckerei SAMUEL KLEIN Berehovo, Cechoslowakia.

ב״ה

הנני מביע בזה את רגשי השתתפותי בצערו הגדול של ידידי הרב הגאון המפורסם רבי א. י. אונטרמן הי״ו אב״ד בליברפול על מות אביו הנכבד — בעבודתו הספרותית והציבורית ינוחם.

הרב חיים יהודה עהרענרייך הומנה.

עומדים אנו להקדיש מקום רחב בחוברת תמוז או אב של »ההד« לזכרו של הגאון ר׳ שלמה פליאצ׳וק (העלוי ממיצ״ט) זצ״ל, שנקטף בלא עתו בכ״א תמוז תרפ״ח. לזאת הננו מבקשים מאת תלמידיו ומוקירי שמו להקדים ולהמציא לנו את מאמריהם בקשר עם יום הזכרון הזה.

ירושלים כ״ז ניסן תרצ״ב.

מערכת ה״הד״

פרס א׳ לחותמי „אוצר החיים״!!!

החותמים ששלמו והמזדרזים במשלוח דמי החתימה מקבלים את 10 ספרים שיצאו לאור על ידי העורך הרב חיים יהודה עהרענרייך במחיר זול מאוד רק בעד 5 דולרים עם המשלוח.

ואלה הספרים שי״ל ע״י:

1) ספר הפרדס לרש״י ז״ל
2) פירוש י״ג מדות לרבינו סעדיה גאון ז״ל
3) ספר אבודרהם השלם ח״א
4) ספר מנהגים לרבי אברהם קלויזנער ז״ל
5) תשובות הגאונים מן הגניזה
6) חפץ ה׳ לאור החיים ז״ל
7) מנחת קנאות למהר״ץ חיות ז״ל
8) כתבי רבי עזריקם ספרא
9) שיטה מקובצת למסכת ביצה
10) ספר התמיד לרבינו ראובן בן חיים ז״ל

פרס ב׳ לחותמי ה„אוצר החיים״!!!

כל כרכי „אוצר החיים״ שיצאו לאור עד היום (תרפ״ה—תרצ״א 7 כרכים) רק בעד 6 דולרים עם המשלוח.

פרס ג׳ לחותמי ה„אוצר־החיים״

ספר **בית הבחירה** על מסכת סנהדרין לרבינו מנחם זצ״ל המכונה בשם **מאירי** יוצא לאור בפעם ראשונה עם מראה מקומות והערות ע״י הרב הגאון מהר״א סופר אב״ד גוריציאה (איטליה) בעד 6 מארק (תחת מחירו הקצוב 10 מארק).

פירוש רש"י על ישעיה

לרגל מלאכתי להוציא הוצאה חדשה ומדוייקת של פירוש רש"י על נ"ך הנני מכין כעת נימוקי המפרש הקדמון על ישעיה שיצא לאור בע"ה בזמן לא-כביר. מתוך הסך הגדול של כ"י שנמצאו כמעט בכל קצוי תבל בחרתי בעשרה מהם ושקלתי בפלס ערך כל אחד ואחד ואכמ"ל. די הוא למנותם כאן לפי עריהם וקונם והם: ליידן (ל), ניו-יארק (מ), ברלין (ב), ערפורט (ע), סינסינאטי (נ) פאקאק (פ), אפפנהיים 34 (ד), אפפנהיים 16 (ח), שאקקן (ש), קאסאנאטא (ט).

והנה כדי לצייר מצב הרע של פירוש רש"י על ישעיה כאשר הוא לפנינו בדפוס, אמרתי לתת לפני הקוראים דוגמאות שונות של שיבושים. סוג מענין של טעיות הוא עירוב פרשיות, זאת אומרת עירבוב ובלבול של שני פירושים ביחד שנתאבקו בה במדה עד כמעט שנלאה להבדיל בין הדבוקים לולי עזר הכ"י היה עמנו. הם מושיעים התועה ומורים דרך מתוך המבוכה.

אין צורך לדמיון גדול כדי להבין איך נתהוו טעיות מן הסוג אשר עליו סובב הולך הדבור. הלא ידוע שפירושי רש"י נתעבדו פעמים ושלש. לא לבד שהוא עצמו צוה פעמים להגיה (עי' ספרי פרשנדתא מבוא צד ט') אמנם גם תלמידי רש"י כמו שמעיה וגם ר' יוסף קרא כתבו הוספות על דבריו בפירושם או יצאו לחלק נגדו (עי' שם צד י"ב). והמדפיס הראשון בלי שום עין ביקורתית על גרסת הכ"י שהיה לפניו נתן לפני הקוראים דברי רש"י עם הוספות שלא יצאו מעולם מקולמוסו ויש שהשמיטו פה ושם תיבה אחת או שתים כדי להשוות הדברים כפי הנראה וכן הוסיפו חטא על פשע. והבאים אחריו הוציאו לאור מה שנדפס מכבר ובמקומות מספר הרגישו שהדברים אין להם שחר וטרחו ליישב בדוחק על ידי איזה תיקון לפי אומד דעתם וירפאו את שבר הגירסא על נקלה. בחמש דוגמאות שהבאתי לקמן נתקן בדפוס לובלין רק אחד והספר עטרת צבי נתקשה רק בשני מקומות.

ואביא כאן מסוג זה של טעיות ה' דוגמאות.

1. ג' י"ב

בנדפס

ונשים משלו בו. נשים נואפות משלו בו כמו שאמר למטה יען כי גבהו בנות ציון והטו לבם לרעה לפיכך כל חלשים משלו בו ויונתן תרגם לשון נשים:

כ"י מחפ

ונשים משלו בו לפיכך כל חלשים משלו בו:

כ"י פ

ע"א ונשים משלו בו; נשים נואפות משלו בו כמו שאמר למטה וכו' והטו לבם לרעה:

והנה בכ"י לבג התיבות »לפיכך כל חלשים משלו בו« לי' זאת אומרת שהם אינם

כל כך ישנים כמו מחפ שבהם נמצא פירש רש"י הקדמון בלי שום הוספה.

2. כ"ב כ"ג

בנדפס	כמעט בכל כ"י
ותקעתיו יתד במקום נאמן. ואמניניה אמרכל מהימן ממש באתר קיים ת"י נאמן לשון קיום מקום שהוא נאמן לנשענים עליו כי לא ימוט סרס את המקרא ותקעתיו יתד נאמן במקום:	ותקעתיו יתד במקום נאמן. ואמניניה אמרכל מהימן באתר קיים סירס את המקרא ותרגמו ותקעתיו יתד נאמן במקום:

והעטרת צבי הגיה בהנוסח שבנדפס במקום »סרס את המקרא« צריך להיות »ד"א סרס וכו'« וכן הוא בדפוס לובלין.

3. מ"ו ד'

בנדפס	בכל כ"י
ועד זקנה, אשר זקנתם וכלה כחכם שאין לכם זכות אני הוא ברחמי ובמדת טובי להושיעכם ולעמוס ולשאת ולמלט לפי שאמר על ירא͏תם שהיא נסבלת וגם משאה אינה יכולה למלט אמר אני הסובל אחרים ואת משאם אמלט:	ועד זקנה, אשר זקנתם וכלה כחכם שאין לכם זכות אני הוא ברחמי ובמדת טובי להושיעכם ולעמוס ולשאת אתכם ואמלט ואושיע אתכם:

ובכ"י ש נמצא על הגליון הוספה המתחלת: מ צ א ת י לפי שאמר על יראתם וכו'.

4. נ"ט י"ג

בנדפס	בכל הכ"י
הרו והגו. לירות ולהוציא הרו לשון ירה בים. ד"א הרו והגו הרב והתלמיד שם המקור והגו כאשר הוגה מן המסלה הגו סגים מכסף:	הרו והגו. לירות ולהוציא הרו לשון ירה בים שם המקור והגו כאשר הוגה מן המסלה הגו סגים מכסף:

והעטרת צבי הגיה ושם התיבות »ד"א עד והתלמיד« בסוף פירוש רש"י. אמנם לפי עדות הכ"י הדברים האלה הם הוספה מאוחרת שאינה מפרי עטו של רש"י.

5. ס"ד ג'

בנדפס	כמעט בכל כ"י
וגם עין לא ראתה אלהים אחר זולתך אשר יעשה האלהים למחכה לו מה שעשית אתה למחכה לך כך שמעתי מרי יוסי והנאני:	וגם עין לא ראתה אלהים זולתי עיניך את אשר יעשה למחכה לו: **בכ"י ט נוסף עוד** לשון אחר עין לא ראת כי אלהים זולתך יעשה נסים למחכה לו כמה שאתה עושה לאותן המחכים לך ל"א מפי מורי הרב ר' יוסף:

זאת אומרת תיבת יוסי בנדפס צ"ל יוסף והוא יוסף קרא ומכ"י ט נלמד שפירושו נתערבב עם דברי רש"י ובאמת נמצא הל"א ברי"ק שלפנינו בדפוס לובלין.

פירושי רי"ק עשו רושם גדול על הגירסא של נימוקי רש"י כמו שהם עתה לפנינו בספרי הדפוס.

כבר בספרי פרשנדתא (מבוא צד י"ב) הבאתי כמה מקומות אשר שם מובא

רי"ק בתור הוספה לדברי רש"י והם הוספות החסרות בכ"י. כמו כן בפירושו על ישעיה נמצאו בכמה מקומות הוספות מסוג זה. למשל: ג' ט' ל"א, ג' י"ד ולפי משמעות פשוטו, ג' י"ט והרעלות עד ל"א, ח' י"ט וכן מצינו, י"ד כ"א ועוד יש לפתור, כ"ח א' ויש עוד לפתור, ל' כ"ג ל"א, ל' כ"ט ונראה, ל"ג ו' ד"א, ל"ג יד' ל"א, לו' ט' שהקטן וכו', מ' ו' ד"א, מ' י"ג לפי משמעו.

ויתר מכן נמצא בין פירוש רש"י דברי רי"ק כאילו הם עיקר הפירוש והשאר הוא ד"א ונעשה התפל עיקר. ועל המעשה הנפלא הזה מעידים לפנינו הכ"י הישנים. למשל אביא כאן ג' דוגמאות.

ט"ז י"ג זה הדבר דבר אחר כ"י **מדחשל** לי' והם ברי"ק שבדפוס לובלין.

נ"ב י"ב שני דברים וכו' כ"י **פטלביש** לי' וכל זה מובא מרי"ק.

ס"ו ה'

נדפס	כ"י משלט	רי"ק
אמרו אחיכם פושעי ישראל הנזכרים למעלה ד"א אמרו אחיכם בני עשו	אמרו אחיכם בני עשו	אחיכם וכו' הם בני אדם הנזכרים למעלה וכו'

וגבוה מעל גבוה המדפיס שנתן לפנינו דברי רי"ק שהם משונים מכל וכל מפירוש רש"י הישן כאילו הם דברי רש"י. גם מזה דוגמא והוא י"א י"ד.

בנדפס	רי"ק	נוסח כ"י
ועפ"ז בכסף פלשתים ימה. יעופו וירוצו ישראל שכם אחד על הפלשתים אשר הם במערבה של ארץ ישראל	ויתחברו שכם אחד יהודה ואפרים וילכאו על פלשתים ימה היושבים במערב	ועפו ישראל בכתף פלשתים אל עבר פלשתים אשר הם במערבה של ארץ ישראל

מלבד מה שהבאתי לעיל יש עוד הוספות רבות שנמצאו לפנינו ועדיין בנוסח כ"י אינם. יש שמתחילים בד"א (כמו ג' ח', נ"א ו', מ"ט ט"ז, מ"ז ב') ויש לפתור (י"ד י"א, מ"ח י"ח) ועוד יש לפתור (י"ז י') או יש לומר (י"ג ח') כלומר (סא' ז').

ועוד זאת מצאנו ראינו שכמה מדרשים נתוספו בדברי רש"י בזמן מאוחר כי בכ"י ישנים לא הובאו. למשל ל"ו י"ז כל הפסוק, ל"ז ל"ב כל הפסוק, מ"ה א' ורבותינו, מ"ה ט"ז ומדרש אגדה, נ"ה ח' ומדרש אגדה, ס"ב ו' רבותינו, ס"ד ג' אבל רבותינו.

מכל הלין נראה ברור שיש צורך גדול להוצאה חדשה של פירוש רש"י על ישעיה כי יותר ממה שקראתי כאן כתוב בטעות בדפוסים. כמה מלות נדפסו שלא כהוגן עד שא"א להבין טעם הדבר. אמנם אין כאן המקום להאריך ואקוה לתקנם על פי כ"י בס' פרשנדתא חלק ב' שיצא לאור בע"ה.

איסר יהודא אונטרמן
רב אב"ד בליברפול.

חקר הלכה בדינא דחובל בחברו

מו"מ הלכותי זה באיסורא דחובל בחבירו, נוגע לשאלה שנשאלתי למעשה, אם מותר לאיש יהודי להאבק ולהתגושש, כדרך »האטלעטים« המתחרים זב"ב להראות גבורת כחם. השאלה היא מדינא דחובל בחבירו, כי מן הנמנע שלא יחבול האחד בגוף חברו בשעת התגוששות ויש חשש לאו דלא יוסיף. (ואם השני א"י יש חשש ילפני עור כי ב"נ שהכה ישראל חמור יותר, כמפורש ברמב"ם פ"ה מחובל ומזיק). ובמדינה זו נהוגה התגוששות **Boxing** בכמה בתי ספר שבנ"י לומדים שם, בתור חנוך גופני ופתוח השרירים, ומהראוי לברר אם שרי למעבד הכי.

א

יש לחקור כשאחד נותן רשות לחברו לחבול בו ואומר לו הכנו פצעני ע"מ לפטור דפטור מתשלומין, כמפורש בב"ק צ"ג א' אם מחילה זו מהני גם לפוטרו מלאו דלא יוסיף וגו', דמזה ילפינן לאו לחובל בחברו. ואחרי שדין זה אינו מפורש בש"ס יש לעיין הרבה בברורו.

ולכאורה אפשר להוכיח בפשיטות מסוגית הש"ס בכמה דוכתי דמהדרי למצוא גונא דחייב מלקות בחובל בחבירו ומוקי לה היכי דהכהו הכאה שאין בה ש"פ, דכיון דאין בה חיוב ממון מחויב עלה מלקות מלאו דלא יוסיף. ואם איתא דהיכי דנתן לו חברו רשות להכותו ופטרו עי"ז מממון ג"כ מחויב מלקות א"כ למ"ל לדחוקי בגוני רחוקי, דמיירי בדלית בי' ש"פ נימא בפשיטות בכל חבלה, דהיכי דאמר הנחבל הכני פצעני ע"מ לפטור דאז אין שום חיוב ממון וממילא מחייב מלקות. ומדלא אוקמה הכי ש"מ דכשמחל לו על ההכאה נפטר ממילא גם מן הלאו וליכא שם מלקות כלל.

אולם אפשר לדחות דאין מזה כ"כ ראיה משום דעדיפא לי' למינקט הכאה שאין בה ש"פ. משום דמה דפטור מממון כשאין ש"פ זהו מטעם דפחות מש"פ מחול אינש, כמבואר בראשונים ולכן נקטה הגמ' אופן כללי דהוה מחילה אצל כל אדם, ולא רצו לאוקמי בגונא דהנחבל מחל לו בפירוש, דנראה להם ברוהא יותר להעמיד הדין באופן שהיא מחילה אצל כ"א.

ובאמת דין זה נזכר בתשובות הריב"ש סי תפ"ד, ומפרש שם דמה דאיתא בב"ק דבאמר לו הכני פצעני ע"מ לפטור פטור זהו מממון »אבל שיוכל להכותו ולפצעו לכתחילה ולעבור בלאו של מכה חברו דאזהרתיה מקרא דארבעים יכנו לא יוסיף, מפני הרשות שנתן לו זה, הא ודאי לא אפשר« עכ"ל. הרי דעתו של הריב"ש: כי מחילה ונטילת רשות לא מהני לענין חבלה מלתא דקרא דלא יוסיף.

אמנם לא נתבררה לנו דעתו, אם יש בזה רק איסור בלבד, כמשמע מלשונו שכתב לענין »להכותו ולפוצעו לכתחילה«, או דיחויב גם מלקות כמו בהכאה שאין

בה ש"פ (ואע"ג דגם חובל בעצמו אסור מ"מ מביא קרא דלא יוסיף, דקרא דאשר חטא על הנפש שמביא בב"ק לענין לחבול בעצמו לא שייך גבי חברו). ונפקא מינה טובא איכא בין אם נימא דחייב מלקות ע"ז או רק איסור בעלמא. כי בתשובות בית יוסף פסק (הובא בחדושי רעק"א ובפ"ת לחו"מ סי' ל"ד סעיף ד') כי אם אחד הכה לחברו אפי' הכאה שיש בה שוה פרוטה פסול לעדות מדאורייתא. »כיון דיש בלאו זה מלקות כשהכהו פחות מש"פ, גם כשיש בו ש"פ מיפסל«, וא"כ היכי דנתן לו רשות, אי נימא דהוה חיוב מלקות מיפסל לעדות מדאורייתא, ואי נימא דיש רק איסורא בעלמא אינו פסול מדאורייתא.

אולם לענ"ד יש לדחות, כי מתשובות הריב"ש אין ראי' לחקירתנו, ואפשר לומר כי כשאנשים מתגוששים ומתחרים יחד אין אפילו איסורא מז התורה, כאשר נבאר להלן בע"ה.

ב

ובספר מנחת חנוך (מצוה מ"ח אות ב') מחליט בנדון זה בברור גמור, כי אין שום חיוב מלקות בחבלה היכי דנתן לו רשות מקודם לחבול בו. ומפני שבמחכ"ת יש שם כמה דברים תמוהים לכן הנני מעתיק את דבריו, וז"ל, »אבל אם אביו ואמו אומרים לו שיכם או יקללם, או חברו, אינו עובר בלאו זה ואין חייב לא מיתה ולא מלקות... ולענין חיוב מלקות או מיתה נלע"ד פשוט דאין עובר ואין חייב«. ואחרי שמביא המנ"ח ראי' מדברי הרמב"ם ז"ל פכ"ו מהל' סנהדרין הל' ו', שכתב לענין מקלל דאעפ"י שמחל המקולל מלקין את המקלל שכבר חטא ונתחייב, ומדייק הכ"מ שם דדוקא היכי שהמחילה באה אחרי שכבר קלל אז אין המחילה מועלת, אבל אם מחל בתחילה ונתן לו רשות לקלל אין כאן עבירה, מסיים המנ"ח לבסוף »אבל אם אביו מוחל ומצוה להכותו נראה דאין חייב כלל, וכן בחברו, ואין עובר כלל, אעפ"י שלא מצאתי זה מפורש מ"מ הסברא נותנת כן. כנלע"ד ברור« עכ"ל.

אכן מה שמסיים שלא מצא זה מפורש הנה לענין אביו ואמו ראיתי בשאלתות דר"א גאון (משפטים סוף שאילתא ס') דפוסק להדיא »דרק על כבודו יכול האב למחול אבל על הכאתו וקללתו לא«. ונראה מדבריו דהמחילה לא מהני כלל בזה וממילא יש חיוב מיתה, וכן מפרש בהעמק שאלה להגאון הנצי"ב »וכיון דאסור לכתחילה ממילא חייב מיתה ובאיסורה קאי«.

ומלבד זה תמוה לענ"ד מה שהמנ"ח כולל חובל בחברו עם חובל באביו בחדא מחתא (וכן גם מה שהוא כולל דין הכאה וקללה כאחד, כמו שאפרש), כאילו שוים הם בדיניהם זל"ז, והן מלבד מה שיש לחלק ביניהם מצד הסברא הנה גם דיניהם חלוקים. דהיכי דהיו אביו ואמו רשעים גמורים מפורש בסנהדרין ד' פ"ה דאסור להכותם או לקללם (ועי' ברמב"ם ה' ממרים פ"ה הל' י"ב ובכ"מ). ובעשו תשובה חייב הבן חנק על הכאתם ועל קללתם, אעפ"י שהם נדונים למיתה על חטאם, ואולי אחר שהכה או קלל את מי שנדון למיתה פטור לגמרי. הרי שאין דין חבלה שוה להכאת אב ואם, ויש מקום לומר דאב אינו יכול למחול לבנו על הכאתו וקללתו אבל אחר יכול ומחילתו מהני.

ומצד הסברא החלוק מתקבל על הלב, דבחובל בחברו הקפידה תורה על זה שהוא פוגע בגופו זה, כמו שאסור לגזול ולהזיק כל דבר השייך לחברו, וגם נזק גופו וצערו וכו' בכלל. ולכן תלוי הדבר ברשותו של זה ומחילתו מהני כמו שמהני

לעניני ממון. אבל בחובל באב ואם נתוסף כאן איסור אחר, מה שהוא פוגע בגוף ההורים, ומעשה זה אסור בעצם, ואינו תלוי כלל ברצונם ובמחילתם ואין נטילת רשותם מהני לענין זה.

ואחרי החפוש מצאתי חלוק זה בטורי אבן למגילה ד׳ כ״ח וז״ל »ונ״ל עוד ראי׳ מדאמר ר״פ הנחנקין רב לא שביק לברי׳ למישקל לי׳ סילוא וכו׳. ואי האב יכול למחול על בזיונו ה״ה על הכאתו נמי יכול למחול, א״כ למה לא שבקו לבניהם וכו׳ הוה להם למחול על כבודם... אלא ודאי כל כה״ג שהוא דרך בזיון אין כבוד האב מחול, וה״ה לכבוד הרב. והא דפריך התם א״ה אחר נמי, ומשני אחר שגגת לאו בנו שגגת כרת, אע״ג דאחר יכול למחול על הכאתו כדמוכח מב״ק ד׳ צ״ג, הא דפריך אחר נמי היינו בדסתמא דלא מחל«. עכ״ל.

הרי שמחלק בפשיטות בין בנו לאחר לענין מחילה, דבבנו לא מהני. אולם מה שפשוט לו לבעל טורי אבן, כי אחר יכול למחול מגמ׳ ב״ק כבר העיר בחדושי הרש״ש שם, דאין שום ראי׳ משם, דהגמ׳ מיירי לענין תשלומין דפטור אבל לא לענין איסורא דחובל, ואין שום מקור מסוגיא ההיא, אבל בבנו פשיט לי׳ דאין מחילת האב מהני כלל.

וכן גם תמוה מאד מה שהמנ״ח כולל קללה בהדי הכאה ומחליט דגם בקללה מהני מחילה, וזה פלא, כי גם מקלל עצמו לוקה (כמפורש ברמב״ם פכ״ו מסנהדרין. ורבנו הסמ״ג מנה מקלל עצמו ללאו בפני עצמו, עיי״ש בלאוין רי״ב). ואילו חובל בעצמו אסור אבל אינו לוקה ע״ז, והאיסור הוא רק מפני שצער עצמו מקרא דאשר חטא על הנפש. ומכש״כ דקשה להבין במקלל אביו שתהני מחילתו דהא גם מקלל לאחר מותו חייב ואין הטעם מה שהוא גורם לו צער בזה.

אמנם הכ״מ שם מדייק כן מלשון הרמב״ם שאומר מפני שכבר חטא ונתחייב, אבל האחרונים תמהו עליו, דמ״ש ממקלל עצמו. ומרמב״ם עצמו אין להוכיח כ״כ, דאפשר דלשון זה קאי גם אלכתחילה, וכונתו דהחטא הוא מה שהוציא קללה מפיו.

וטעם הדבר שלא תהני בקללת חברו שום מחילה הוא פשוט מצד הסברא, כי חטא הקללה הוא לא מזה שמגיע צער ע״ז להמקולל, אלא כמו שבאר רבנו ז״ל בס׳ המצוות סי׳ שי״ז, מפני הפחיתות שבמעשה זה לנפש המקלל ו»הזהירה תורה שלא יניע נפשו על הנקמה ולא ירגילנה לכעוס« (עיי״ש שרבנו האריך בזה), ולזה כון הרמב״ם כאן לומר דאין המחילה מועלת בכך. וכן מצאתי בס׳ »אור שמח« שם, שכתב דלכן אין מחילה מועלת להרמב״ם, משום דלא עדיף ממקלל עצמו.

ומכיון שפסק המנ״ח בדין דמחילת אביו ואמו נסתר מדברי השאילתות והטורי אבן שהבאתי, וכן גם דין מחילה לענין קללה, עלינו לבקש מקור לדינא דמחילה בחובל בחברו, כי המנ״ח בעצמו אומר שלא מצא דין זה מפורש.

ולכאורה נראה דאם היינו אומרים דמחילת חברו ורשותו מהני להתיר את איסור החבלה היתה מתורצת בנקל קושית האחרונים שהעירו, למה בחובל פחות משוה פרוטה חייב מלקות וכגוזל פחות מש״פ פטור לגמרי... ולפי״ז החלוק מבואר, דבגזילת ממונו דמהני מחילתו ורשותו פטור היכי שגזל פחות מש״פ, מפני שאין בזה דין ממון והוה כמו גדר מחילה. אבל בחבלה דמחילתו ורשותו לא מהני לכן חייב אעפ״י שהחבלה היתה בפחות משוה פרוטה. ברם אפילו אם נימא דמחילת חברו מהני ג״כ פשוט דאין זה דומה לגזילה (חוץ מתרוצים אחרים שמתרצים האחרונים) כאשר אפרש להלן.

ג

דהנה מצינו לרבנו הרמב"ם ז"ל בפ"ה מהל' חובל ומזיק לשון מיוחד בביאור איסור דחובל בחברו, וז"ל: »ולא החובל בלבד אלא כל המכה אדם כשר מישראל בין קטן בין גדול בין איש בין אשה דרך נציון הרי זה עובר בלא תעשה, שנאמר לא יוסיף להכותו וכו'«. עכ"ל. ולשון דרך נציון הוא כלשון הכתוב כי ינצו אנשים (ומה שהמגיה הוסיף ברמב"ם »נ"ל דרך בזיון« קשה להבין, דמה ענין הכאה לבזיון. ומצאתי בס' קרית ספר להמבי"ט דמביא לשון הרמב"ם כולו עד שיכנו דרך נציון, וכן נמצא ברמב"ם שנדפס בשנת ר"ן: דרך נציון, וההגה היא איפוא מאוחרת. וכן נראה לי ברור) וכונתו, כי הכאה שהיא כדרך האנשים הנצים ומריבים זע"ז, שרצון המכה להזיק את חברו ולצערו עוברים עליה בלאו דלא יוסיף. אבל יש הכאה שאינה דרך נציון ואין עליה לאו זה. וצריך עיון רב מה שהשמיטו הטור והמחבר בחו"מ סי' ת"כ דברי הרמב"ם אלו עד שיכנו דרך נציון.

ויש להביא קצת ראי' לדין זה, דרק דרך נציון חייב בחובל, מדברי הגמ' סנהדרין פ"ז ב', דיליף מהיקישא דמכה אדם ומכה בהמה דחובל באביו לרפואה פטור. ואכתי יש לשאול, מנא לן דגם איסור חובל בחברו מותר לצורך רפואה, דקרא דמכה אדם מיירי במכה אביו, דכתיב בו יומת, ויש מקום לומר כי התורה אמרה לנו כי תוספית האיסור מה שהוא אביו מישתרי היכי דהוה לרפואה, אבל עדיין אין אנו יודעים אם הותר גם האיסור של חובל סתם. דהא במכה אביו ולא עשה חבורה אין חיוב מיתה ויש איסור של חבלה סתם, כמו חובל בחברו. אלא ודאי דעל איסור ההכאה סתם אין צורך בשום קרא, משום דרק דרך נציון אסרה תורה, והכא דלרפואה מתכון ולא לצערו ולהזיקו ממילא מותר. אבל בחובל באביו דאסור גם בכל אופן אפילו שלא כדרך נציון צריך שפיר קרא למישתרי היכי דהוה לרפואה.

ומסוגיא דכתובות ד' ל"ב אפשר להביא קצת ראי' דבאנס את הבתולה אין איסור חבלה של לא יוסיף, אעפ"י דהוה חבלה לענין תשלומי בושת ופגם (ובריש כתובות שקלו וטרו אי ביאה בתחילה אסורה בשבת משום חובל), ונראה הטעם משום דאין זה דרך נציון, דאין כונתו לצערה ולהזיק לה והחבלה נעשתה ממילא.

ואם כן יש לנו יסוד להלכה בנוגע לעצם חקירתנו, היכי דנתן לו רשות לחבול בו אי יש כאן לאו דלא יוסיף, דפשוט דאין זה דרך נציון בכה"ג, ואין זה בכלל חובל שאסרה לנו התורה. ואעפ"י שלענין תשלומי חבלה ודאי אין הבדל בכך, דגם היכי שניזק חברו בפשיעתו ג"כ חייב, מ"מ לענין לאו דלא יוסיף קפדה התורה דוקא היכי דהוה דרך נציון שכונתו לצערו ולהזיקו. ובאמת מצינו בגמ' ההיכי דהדקי' באינדרונא משלם לו שבת, ובסכו נשא משלם נזק וברקק בו משלם בושת — אעפ"י דבכל הני אין שייך לאו דלא יוסיף משום דאין כאן חבלה.

ואפשר עוד להרחיק קצת ולומר, כי מכיון שמקשינן בגמ' הכאה וקללה זל"ז לכן גם במקלל בעינן שתהא דרך נציון, היינו שכונתו לצער חברו ולביישו, וגם במקלל עצמו יתכן שכונתו לצער עצמו ולהתבזות, אבל כשאין הקללה באה דרך נציון אין בה איסור. ואם נימא כן נרויח לתרץ דברי רבנו הרמב"ם בפכ"ו מסנהדרין, דפסק המקלל את הקטן הנכלם לוקה. ומשמע דמקלל קטן בן יומו אינו לוקה. ותמהו המפרשים מ"ש מהכאה דחייב אפילו על קטן בן יומו (ובכ"מ רוצה לומר עפ"י הגמ' בהחובל דאית לי' בושת, אבל תמהו ע"ז, דאין הטעם בקללה משום בושת דגם שלא בפנין

חייב אעפ"י שאין המקולל יודע). ולפי הנ"ל אפשר לומר דהיכי דהוא קטן הנכלם שייך בו לומר דרך נציון, משום שיש לו דעת להצטער מזה ואף שאינו יודע עכשיו, מ"מ הואיל שכשידע יצטער שייך לומר דזהו דרך נציון. אבל קטן בן יומו אין זה דרך נציון. משא"כ בחבלה דגם קטן מרגיש צער ההכאה הוה זה דרך נציון.

היוצא מדברינו דלהרמב"ם ז"ל הכאה שאינה דרך נציון אינה אסורה משום לא יוסיף, ואפשר דליכא איסורא כלל. ואין זה דומה לחובל בעצמו, דכיון דכונתו לצער עצמו אסור מקרא דאשר חטא על הנפש, כמו שאר מיני צער שאסור לגרום לעצמו. וכל הכאה דרך התחרות ושחוק, להראות יתרון כח גבורה לא הוה דרך נציון כנ"ל.

ד

והשתא דאתינן להכא אין ראי' לחקירתנו מתשובות הריב"ש סי' תפ"ד הנ"ל, דהתם שפיר מקרי דרך נציון אעפ"י שהלז נתן לו רשות להכותו ולפוצעו, ולכן פסק דאין מחילתו מועלת כלום להתיר לאו דלא יוסיף ולהכותו. דהשאלה שנשאלה לפני הריב"ש היתה באחד שלוה מעות והתחייב בקנין כי אם לא ישלם את החוב יותפס בגופו להמלוה ויהי' לו רשות לצערו ולהכותו. וע"ז ענה הריב"ש כי אין התחייבות מועילה לענין זה ומה שנתן לו רשות על החבלה אין זה מתיר לאו דלא יוסיף. כי בשעה שהמלוה רוצה לתפוס בו ולהכותו כונתו דוקא לצערו וליסרו, וזהו דרך נציון, ולכן אעפ"י שבשעת ההלואה מחל לו ע"ז מ"מ שפיר עבר בהכאה זו על לאו דלא יוסיף. אבל בהתגוששות וכדומה שאין כונת האחד לצער את חברו אלא להתחרות ולהראות את יתרון גבורתו עליו, וממילא באה איזה חבלה והכאה, זה לא הוה דרך נציון ואין כאן איסור התורה וכנ"ל.

וגם מה שנימא כי נתינת רשות שוללת את איסור החבלה מפני שאין זה דרך נציון, אין זה סותר את החלוק הפשוט שהבאתי לעיל בין הכאה שאין בה שוה פרוטה לגזילה שאין בה ש"פ. כי איסור ההכאה היא לא מתורת ממון כלל, ולכן אין חלוק אם יש בתשלומיה ש"פ או לא, ואין זה ענין לגזילה דכל האיסור הוא רק מתורת ממון בלבד, ומה שאנו סוברין כי היכי דנתן לו רשות ליכא איסור הוא לא מתורת מחילה כדרך מחילה של תביעת ממון, אלא מפני שאחרי שהרשה לו הלז א"כ אין ההכאה באה כדרך האנשים המריבים זע"ז ואין זה דרך נציון.

ואף שלא מצאתי במפרשים שידקדקו מלשון הרמב"ם דרק דרך נציון אסור הכתוב, מ"מ נראין הדברים דלזה נתכוין רבנו ז"ל, אשר כל דבריו מדודים ושקולים בדקדוק עצום.

ובחובל בעצמו דאסור נראה ג"כ דמיירי היכי דכונתו לצער עצמו, אבל אם רוצה לעשות איזה פעולה המביאה ממילא חבלות בגופו אין בכך איסור. וזה לשון התוספתא ב"ק סוף פרק ט' »וכשם שחייב על נזקי חברו כן חייב על נזקי עצמו וכו'. . דוהו דרכו של יצה"ר היום אומר לו עשה כך וכו'«. ומוכח דקאי היכי שחובל בעצמו כדי לעשות נחת רוח ליצרו ולהשקיט את חמתו. אבל כשהחבלה באה דרך התחרות, בין בעצמו ובין בחברו, נראה דאין איסור.

ובירושלמי פ"א דפאה אומר, מפני מה נהרג אבנר, מפני שעשה דמן של נערים שחוק, שאמר ליואב »יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו« (ש"ב ב' י"ז), והי' לו לחשוש שסוכ"ס יביא זה לידי שפיכות דמים. ואף כי אין משם ראי' כי לא הקפידו על זה שיחבלו זא"ז דרך השחוק, דעדיפא מינה קתני, שגרם הדבר גם לידי

אבוד נפשות, מ"מ יש להעיר על שלא הזכירו כי גם בחבלות שאחר יחבול בעצמו דרך השחוק הזה יש ג"כ אסור.

אולם במציאות הדבר של התחרות אפשר מאד לומר, כי אין זה בגדר פסיק רישיה, מפני שסוכ"ס אפשר שיזדמן לפעמים כי לא תבא שום חבלה בגוף, ולכן כיון שאין מתכון לחבלה ולהכאה אלא לנצח את חברו ע"י שידחפנו ויכריענו או יפילנו על הארץ הוה זה דבר שאינו מתכון, דפסקינן כר' שמעון דשרי' (ואפשר גם לומר דוהו כמו פסיק רישי' דלא ניחא לי' ואכמ"ל). וידועה היא מחלוקת הראשונים אי הלכה זו דדבר שאינו מתכון מותר כר"ש היא רק באיסורי שבת בלבד או גם בשאר איסורי תורה (ועי' בתוס' שבת ד' ק"י, ד"ה תלמוד לומר).

אולם באב עם בנו אין ספק, כי גם דרך שחוק והתחרות אסור, דשם לאו דוקא דרך נציון קאסרה תורה. ואף דמחל לו לא מהני, דאין רשות להאב למחול על הכאתו כדברי השאלתות הנ"ל. וביותר מפורשים הדברים אצל רבותינו ז"ל בבאור סוגיא דסנהדרין, לענין מה דלא שביק רב וכן מר ברי' דרבינא למיפתח לי' כוותא ולמישקל לי' סילוא דחששו שמא יחבול בו קצת יותר ממה שצריך לרפואתו. ולשון השאילתות שם: »זמנין דעביד לי' טפי ממאי דמיתבעי ואתי לידי אסורא«. ולשון הרמב"ן ז"ל בתה"א שער הסכנה: »דילמא חביל ביה טפי ממה שצריך בדרך הרפואה«. ומזה ברור כי מחילה לא מהני באב, דאל"כ הי' אפשר להם למחול לכתחילה על כל מה שיזדמן להם לחבול בדרך עבודתם. ומה שרצה לומר ע"ז במנ"ח, דמתיירא הי' שמא יחבול יותר מכפי שהרשו לו זה אינו מובן, דבודאי נזהרו הבנים מזה אלא דהחשש שמא לא יוכלו כ"כ להזהר, ועל זה שפיר היו יכולים למחול למפרע.

וקושית הגמ' אי הכי אחר נמי וכו' קשה להבין, כמו שהבאתי דברי הטורי אבן ואין רצוני להאריך בזה הרבה, אולם אפשר שהגמ' היתה יכולה לחלק בין אחר לבנו בכמה גוני אלא שדחו את הקושיא בפשיטות, דבאחר שגגת לאו ובבנו שגגת כרת.

הרב חיים יהודה עהרענרייך

הערות ותקונים לספר הטורים ונושאי־כליו

או"ח סי' ת"ל »שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול והטעם וכו'«. עיין בב"י שהביא מתוספות שבת פ"ז. הנס בענין אחר. וסיים »וכן כתוב בכל בו סימן מ"ז וכ"כ שה"ל«. ראה בשבולי הלקט השלם סימן ר"ה. וקדמו בזה בספר הפרדס (הוצאתינו) עמוד שמ"ג ובמחזור ויטרי ע' 222 ובסדור רש"י ע' שנ"ב והאורה ח"ב סימן ס"ב. וראה עוד בארחות חיים טעם לשבת הגדול. — ונראה כי בעלי התוספות עירבו עם הדרש המובא בתנחומא הקדום בא סימן ח"י ופסיקתא דר"כ דף נ"ח (וראה שם בהערות רש"ב) והעלו כי המעשה של הבכורים היה בי' לחדש, והבן. (וראה זה דבר חדש בפירוש מסכת משקין לר' שלמה בן היתום עמוד 15: »מיהו בשבת הגדול שלפני פסח ועצרת וראש השנה וסוכה לא הוה מקשי ליה מפני שמתקבצין כל העם לשמוע הדרשה וכו'«. והעיר על זה הרב חיות שם, בימי רש"י קראו שבת הגדול רק לזה שלפני הפסח — אבל מצינו לדוגמא גם שבת הגדול לפני שבועות ע' לדוגמא במחזור רומא ח"א יוצר ואזהרות לשבת הגדול של

שבועות. ולדעתי המחבר הזה נקט טעמא של שבת הגדול כמו"ש בספר הפרדס (הוצאתינו) עמוד שמ"ג מפני אורך הדרשה, ממילא כל שבת שלפני יו"ט שדרשו בו הלכות החג — קראו שבת הגדול. והבן).

שם סימן תנ"א »כלי כסף שאין דרך להשתמש בחמין אלא חושש וכו'«. ראה במנורת המאור לר"י אלאנקאווי הוצאת ענעלאוו בחלק ב' עמוד 321 שמעתיק כל דברי הטור רק שינוי לכתוב »כלים של ברזל« במקום »כלי כסף«, וצריך לתקן שם. וכן חסר שם בשורה 21 אחר תיבות »מהאי טעמא« מ"ש בטור שם »וכן יש אוסרין כלי שהכניסו ב"פ שבפעם השני בולע מן המים האסורין ולמאי דבעי למיכתב שאין לחוש וכו'«.

שם »ואבי העזרי כתב שראה בבית אביו ה"ר יואל שהיה מצוה להגעיל הכלי בשעת תקונו וכו'«. מובא כן בראבי"ה הוצאת אפטוביצר סימן תס"ד. ומ"ש בב"י שם »וכתב עוד ואפילו בלא הגעלה קודם דיבוקו וכו'«, היא גם כן מדברי הראבי"ה שם. וצ"ל בב"י במקום »ערב פסח« — »עד הפסח«. וכן במקום »כל הכלים המטולאים הי' מסיר הטלאי ושוב מגעילו« צ"ל »וכן כלי גוים המטולאים וכו'«, ובזה מובן הענין.

שם סימן תע"ג »ואלו ירקות... חזרת ועולשין תמכה והרחבינה ומרור. ואם אין לו חזרת יחזור אחר ראשון ראשון כפי סדר השנוין במשנה«. בגמרא שלפנינו בפסחים ל"ט. »ואלו ירקות... בחזרת בתמכא ובהרחבינא ובעולשין ובמרור«. אמנם בכ"י מינכען הגירסא כמו"ש בטור כאן. וכ"ה בכ"י ב' וא"פ ובמשניות ובירושלמי וברי"ף ובראב"ש וברש"י כ"י ובכל הראשונים ובסדר הזה פירשום בגמרא. — וכתב הב"י »ובאגור כתב פסק מהר"י מולין מי שאין לו חזרת יקח מרור שהוא לענה ובעל ספר אגודה כתב שיקח תמכה בלשון לע"ז רפאנ"ו הקלח והעלין ולא השרש עכ"ל«. וכתב על זה בדרכי משה שם באות ו' »ותמיהני על דברי אגודה שהרי יש לחזור אחר עולשין שהוא השני תחלה במשנה אבל על דברי האגור אין להקשות כן דאפשר לומר דהאגור מיירי שאין לו אלו הירקות השנויין במשנה כלל וחזרת לאו דוקא ולכך קאמר דיש ליקח לענה«. ולי נראה ברור כי לפני בעל אגודה הי' הגירסא במשנה כמו שהיא לפנינו »בחזרת בתמכא« ולא »בחזרת ובעולשין«. והבן.

יוסף הערשבערג אלבאני־ניו־יורק.

תִּקּוּן לְתִקּוּן

באוצה"ח תרצ"א עמוד 101—102 עשה הרב ר' שלמה פישער הי"ו »תקון« בפירש"י (קידושין סב, א) ד"ה הנקי כתיב, בלא יו"ד. מפני שלדעתו שתי המלים »בלא יו"ד« הן »לישנא תמיהא« או »לישנא משבשתא« ולבו אומר לו: »שטעות המגיה נשתרבבה כאן«. ומשום כך הוציא את אות ה»י« והכנים במקומה את אות ה»ה«. והוא גורם ברש"י »בלא ה'«. ועל ידי »תקון« זה נעשים, לדעתו, »דברי רש"י ז"ל נקיים וכזהר הרקיע מזהירים«.

והנה, אם אמנם אמרו: לא תענה על »רב« (בלא יוד). ומכל־שכן בשעה

כאן לא נשנה עגלה ערופה. ועל זה תמהו בבית המדרש, »ומי אמר רבי ינאי הכי«, כלומר, האיך יכול רשב"ל לומר כי רבי ינאי הקשה לו סתירות המשניות האלו, ודחה משנתנו כאן מפני המשנה בסוטה, »והאמר רבי ינאי וכו' ואם איתא — כלומר, ואם איתא שהקשה לו רבי ינאי סתירות המשניות האלו, למה ליה לדחיק ולשנות שמשנתנו נדחה מפני המשנה בסוטה, הלא יכול לקיים את שתי המשניות יחד, — ו»לישני כאן קודם ירידה כאן לאחר ירידה«. אלא וודאי מעולם לא הקשה לו לרבי ינאי סתירות המשניות האלו. ועל זה »א"ר פנחס בריה דרב אמי אנן משמיה דרשב"ל מתנינן לה עגלה ערופה אינה משנה«. כלומר, דמעולם לא אמר רשב"ל משמיה דרבי ינאי תשובה זו על סתירות המשניות האלו, כי לרבי ינאי לא היה צריך לדחות את משנתנו מפני המשנה בסוטה, כי לדידיה אפשר לתרץ כאן קודם ירידה וכו'. אמנם רשב"ל לעצמו השיב כן. וע"ז הקשו הא גם רשב"ל אמר משעת לקיחה וכו' ואמר רבי חייא בר אבא דרבי יוחנן אמרה לה.

וראה בכ"י רומי הובא בדקדוקי סופרים לרבינוביץ כאן דהכי גרס שם: »אמאי לישני ליה כאן קודם ירידה וכו'«. ולגירסא זו הכי בוודאי פירושא, »ומי אמר רבי ינאי הכי«, לתרץ סתירות המשניות האלו, »והאמר רבי ינאי וכו' אמאי« — כלומר אם כן על מה, [ראה בערכי מדרש, תל-אביב תרפ"ג ערך אמאי, כי הוא מן א (—על) ומן מאי (—מה)] ולמה ליה לרבי ינאי לדחות משנתנו כאן מפני המשנה בסוטה, הא יכול לקיים שניהם ולומר כאן קודם ירידה וכו'.

ובהשערה אני אומר כי באמת היא הגירסא הנכונה כמו"ש בכ"י רומי, ואיזה תלמוד טועה עשה ממלת »אמאי« שתי מלות »אם איתא«, כי לפניו נתפרדה המלה »אמאי« לשתים, כמו זה, »אמ אי«, ולא מצא ידו ורגלו בפתרונה, ו»חכמתו« עלתה לו למנות אחת לשתים, »אם אי(תא)«.

הומנה כ"ח סיון תרצ"א.

הרב חיים יהודה עהרענרייך

הרב צבי הורוביץ דרזדן.

עיר העלישויא — ורבניה!

ב *)

ואלה שמות הרבנים אשר שמשו בהעלישויא עד זמן אחרון.

א) הר' יצחק הלוי, אשר בנו ר' בונה הלוי נפטר בעיר פראג בשנת שצ"ט (א).

ב) הר' שבתי הכהן, נודע בשם »הש"ך«. בצאת ישראל בגולה מארץ ליטא בשנת תט"ו על ידי תרועת המלחמה, ברח גם הוא כמו חביריו הגאון ר' אהרן שמואל קיידנובור, והגאון ר' אפרים כ"ץ מעיר ווילנא למדינת מעהרין והתעכב איזה זמן בעיר דרעזניץ, ואח"כ נתמנה לאבדק"ק העלישויא, *) וימת שם ביום א' לחודש אדר ראשון שנת תכ"ג, ודי בזה.

*) ראה לוח-החיים תרל"ב עמוד 74

(א) משפחות ק"ק פראג ע' 38. *) השווה מ"ש בלוח החיים תרפ"ט צד 18. [ח. י. ע.].

ג) הר׳ יהודה ליב הנודע בשם ר׳ ליב צונץ, מילדי עיר פפד״מ. אביו ר׳ נפתלי צונץ (נפטר בפפד״מ ביום ה׳ י״ח לחודש אייר שנת תל״ג) היה בנו של ר׳ יהודה ליווא צונץ, וזה האחרון היה בנו של ר׳ יחיאל מיכל בן ר׳ נפתלי צונץ מפפד״מ הנפטר שמה ביום א׳ ה׳ לחודש כסלו שנת שמ״ו. (ב) הר׳ ליב צונץ נולד אחרי שנת שצ״ב, והיה נקרא יהודה ליב על שם אבי אביו הר׳ יהודה ליווא הנפטר בפפד״מ ביום א׳ י״ז לחודש טבת שנת שצ״ב. בשחרותו הקשיב לקח בהליכות התלמוד מפי גדולי חכמי עירו, ובחכמת הקבלה היה מגדולי תלמידיו של המקובל הגדול בדורו מו״ה יעקב ב״ר אליעזר איש ווירמייזא הידוע בשם הר׳ יעקב טעמירלש מווינא מח״ס ספרא דצניעותא דיעקב, אשר כל חכמי וגדולי הדור היו תלמידיו בחכמת הקבלה. עוד בימי ילדותו הפלה הר׳ יהודה ליב צונץ עין כל רואיו על ידי כשרנותיו הנעלים וכולם ניבאו עליו כי יהי׳ לגאון, לתפארת לאחד מרבני גדולי הדור אשר בית ישראל יהי נשען עליו. בימי עלומיו נשא אשה מעיר ניקולשפורג את בת הקצין ר׳ יונתן כ״ץ (ג) שמה הרביץ תורה ברבים והיה מגדולי חכמי העיר ההוא. שמה נשא ונתן בהליכות התלמוד עם הר׳ אהרן שמואל קיידונובר אשר הי׳ איזה זמן בעיר ניקולשפורג בעת אשר ברח מעיר ווילנא, וזה האחרון מביא בספרו ברכת הזבח איזה קושיא בשמו (ד). גם היה לו חליפות שאלות ותשובות עם הר׳ אפרים כ״ץ מווילנא אשר בשנת תק״ב היה אבדק״ק מעזריטש (ה) ואחת מתשובותיו היא נדפסה שמה בס׳ שו״ת שער אפרים סי׳ נ״ג, והיא מן יום ב׳ כ״ד שבט שנת תכ״ב, וחתום »הצעיר יהודה ליב מק״ק וראנקבורט«. הר׳ אפרים כ״ץ השיב לו באהבה מגילה ובחיבה יתירה ומפליג בשבחו בזה הלשון: »אריה דבי עילאי שמו הטוב הוא פלאי, פום ממלל רברבן ומילין ימלל לצד עילאי כל רז לא אניס לי׳ והוא מגלאי, הוא אהובי הרב המובהק נ״י ע״ה כ״ש כמהר״ר יהודה ליב נרו«. עוד תשובה אחת נדפסה אליו שמה בסי׳ י״ב (ו). אחרי מות הר׳ שבתי בעל הש״ך, נתמנה על מקומו לאב״ד ור״מ בעיר העלישוי הר׳ ליב צונץ, משם יצאה טבעו על פני חוץ כי הוא מן הרבנים הגאונים גדולי הדור »רבן של ישראל« (ז) אשר הרבה מחכמי דורו היה משכימים לפתחו. (ח) בשנת תכ״ה הסכים שם על הדפסת ספר ספרא דצנינעותא דיעקב (אמ״ד תכ״ח) וכתב שם »ששימשתי את החסיד ועניו עטרת תפארת ישראל מ״ו המאור הגדול המקובל המנוח כמהר״ר יעקב זלה״ה, והייתי אצלו אמון ומתאבק באפר רגליו בבי מדרשו« והחום »הצעיר יהודה ליבא חונה פה ק״ק העלישויא« (ט). בשנת תל״א כאשר גוע הר׳ אהרן יעקב המכונה יעקובקא שהיה אבדק״ק ניקולשפורג ורב המדינה על מדינת מעהרין אז נתמנה על מקומו גיסו הר׳ אריה ליב לאבד״ק נ״ש, אולם את משרת »רבנות

(ב) מונטסקריפט 1899 עמוד 192. (ג) ברכת הזבח בכריתות דף י״ב. (ד) שם, והעתיק הגאון מוה״ר יונתן אייבשיץ בספרו או״ת סי׳ ל״ב סק״א. וכותב עליו „זקיני״. (ה) שער אפרים סי׳ כ״ח ובצמח צדק סי׳ קכ״א ובהגהות בנו שם. (ו) במפתחות שער אפרים סי׳ י״ב, כ״ד. (ז) כו״פ סי׳ ל״ח סקי״ב, סי׳ ק״ע סק״ב, או״ת סי׳ ל״ג סקי״ג, סי׳ ל״ב סק״א. (ח) בית שמואל אה״ע סי׳ ס״ב סק״ג.

(ט) הרב ח. נ. דמביצר, במכתבי בקורת הנדפסו באוצר הספרות ח״ג 13, טעה בזה ועשה ממנו שני אנשים נפרדים בלא אמת ובלא נכון. וכן בספרו כלילת יופי ח״א דף קי״ז ע״ב, כותב את תולדות ר׳ ליב צונץ אבד״ק העלישויא, פינטשוב, ובח״ב דף קי״ז ע״ב, מביא את ה״ר יהודה ליבא אבד״ק העלישויא תלמיד המקובל ה״ר יעקב טעמירלש, ולא ידע כי זה איש אחד, הג״מ יהודה ליבא תלמיד המקובל ה״ר יעקב טעמירלש הוא זה ה״ר ליב צונץ אבד״ק הנזכרות. ויען ה״ר ליב צונץ היה מילדי עיר פפד״מ אשר שם במדינת אשכנז מכנים ליהודה בשם ליבא או ליווא בעבור זה היה נקרא בתחילה בכנוי זה, אח״כ כאשר בא למדינת מעהרין ופולין אשר שמה מכנים ליהודה בשם ליב בעבור זה היה נקרא אח״כ בשם ר׳ ליב צונץ, ודי בזה.

המדינה« נתנו לחבירו הגדול ממנו בחכמה ובמנין הוא הר׳ ליב צונץ אבד״ק העלישויא להיות רב הכולל »רב המדינה« על כל מדינת מעהרין (י). ובשנת תל״ג באו שניהם בהסכמה ע״ס לב אריה עה״ת (ווילמהמשדאָרף תל״ד) הראשון בתור אבד״ק נ״ש, והשני בתור אבד״ק העלישויא ורב המדינה על כל מדינת מעהרין. בשנת תל״ח הסכים שם ע״ס שערי שמים (פראג תל״ה) ואָז נתוספו לו השמות »משה יצחק« על שמו, וחתום »משה יצחק יהודה ליב בהר״ר נפתלי ז״ל אבד״ק העלישוי« בזמן ההוא אחרי נסיעת הר׳ נפתלי הירש בן ה״ר בנימין וואָלף, וחתן הר׳ העשיל מקרקא, מעיר פינטשוב, לשבת על כסא הרבנות בעיר לובלין אז נתמנה הרב ליב צונץ למלאות מקומו לאבד״ק פינטשוב, וביום ב׳ כ׳ לחודש תמוז שנת תל״ט הסכים שם ע״ס הולך בדרך תמים על תמניא אפי (פפד״מ ת״מ) וישמש שם ברבנות עד יום מותו הוא שנת תמ״ד.

כאמור היה הר׳ ליב צונץ אחד מן הרבנים גדולי הדור ורבן של ישראל בהליכות התלמוד. ואף כי לא בא ממנו שום ספר בדפוס, בכל זאת נדפסו איזה מחדושיו בספרי חכמי זמנו אשר שתו בצמא את דבריו. (יא) כנראה פעמים נשא אשה. אשת נעוריו היתה בת הקצין ר׳ יונתן כ״ץ מניקולשפורג, והיא ילדה לו שלשה בנים גדולים אשר שמשו ברבנות במדינות פולין וגם בת אחת נשואה לרב מובהק יושב על מדין, והיא הרבנית שיינדל אשת הר׳ נתן נטע אבדק״ק אייבשיץ אבִי הגאון הנודע למשגב הר׳ יונתן אייבשיץ אבדק״ק אה״ו, אשר היה נקרא יונתן על שם זקינו ר יונתן כ״ץ מניקולשפורג, וזה האחרון התימר בכבוד זקינו הר׳ ליב צונץ ומביא אותו איזה פעמים בספריו. (כרתי ופליתי סי׳ צ״ח סק״ב סי׳ ק״ט סק״ב, אורים ותומים סי׳ ל״ג סק״ג, סי׳ צ״ב סק״א). ואלה שלשת בני הר׳ ליב צונץ אשר ילדה לו אשת נעוריו בת ר׳ יונתן כ״ץ מעיר נ״ש. א) הר׳ נפתלי הירץ, אשר בשהרותו הי׳ אבד״ק שדה חדש במדינת פולין הקטנה, שמה הסכים על הדפסת המדרש רבה (אמ״ד תפ״ח) וערך תע״ח נתמנה שוב לאבד״ק פינטשוב, וביום כ״ב לחודש אייר שנת תע״ט הסכים שם ע״ס ברכת יעקב (לבוב תקמ״ו) ובשנת תפ״ב ע״ס דמשק אליעזר על התורה (יעסניץ תפ״ג). מתי הלך לו לעולמו נעלמה מאתנו רק זאת ידענו בבירור כי בשנת תקי״ב לא היה עוד בין החיים, כי בעֵת ההוא כותב עליו הר׳ אריה ליב אבד״ק אמ״ד מלת ז״ל (יב). אשתו היתה בת הקצין המפורסם שר וגדול ליהודים ר׳ נחום מעיר צוויזמר גם מן הר׳ נפתלי הירץ לא נדפס שום ספר בהלכה או באגדה, רק איזה דבר אגדה ממנו נדפסו בספרי חכמי זמנו, בס׳ נחלת יעקב ואבני

(י) הד״ר ווילמן ואתו עמו ידידי הד״ר פלעש במאמרם »דיא מעהרישע לאנדרעבבינר« בספר »דיא יודען אונד יודענגעמיינדען מעהרענס« 45—52 לא הביאו אותו, ודבר זה נעלמה מהם, יען המה חשבו כי רק הרבנים אשר שמשו ברבנות בניקולשפורג, רק המה היו רבני המדינה, אבל הדבר אינו כן כי הרבה רבנים נתמנו לרבני המדינה בהיותם אב״ד בקהלה אחרת אשר במדינת מעהרין. כמו הגאון מו״ה (משה יצחק) יהודה ליב אבד״ק העלישויא כנזכר בפנים, וכן הגאון המקובל מו״ה יוסף יששכר בער בן המקובל הגדול הנערץ ונקדש לאיש אלקים קדוש מו״ה אלחנן מווינא. והנה בשחרותו נתמנה הב״מ יוסף יששכר בער לאבד״ק פפד״א, שם הסכים בשנת תמ״א ע״ס קנה חכמה (פפד״א תמ״א) בשנת תמ״ו נתמנה שוב לאבד״ק קרעמזיר, בשנת תמ״ט נבחר גם כן לרב המדינה על כל מדינת מעהרין ותהי המשרה תזאת עליו עד שנת תנ״ד כי אז נבחר על מקומו לרב המדינה הגאון מו״ה דוד אופנהיים שהיה בעת ההוא אבד״ק ניקולשפורג.

(יא) כמו בספר נחלת יעקב עה״ת פרשת שמיני, בס׳ ברכת שמואל מהגאון מו״ה אהרן שמואל קיידנובר, בס׳ דמשק אליעזר (יעסניץ תפ״ג), בפירוש זרע אברהם על המדרש רבה, וכן בפי׳ משנת דר׳ אליעזר על המדרש רבה, ובשו״ת עטרת לבי דף כ״ג, מחיבר הגאון מהר״ן מהלברשטאדט.

(יב) ראה מכתבו הנדפס בספר שפת אמת ולשון זהירות מאת גיסו הגאון יעב״ץ.

שהם (אמ"ד תפ"ד) פרשת נח סי' י"ג, ובס' משנת דר' אליעזר פרשת כי תצא, וכן בן אחותו הר' יונתן אייבשיץ אבד"ק אה"ו מביא דבר חדוש ממנו בספרו »בני אהובה« הלכות אישות פכ"ג ה"ט, בשם »דודי המאוה"ג מו"ה הירץ בן זקיני הג' מוהרל"ץ« וגם תשובה אחת אשר השיב להר' יצחק סג"ל לנדא בהיותו עוד אבד"ק אפטא, אשר בסוף ימיו שמש ברבנות בעיר קראקא נמצא אתי בכת"י חתום באוצרותי. ב) הר' יונתן אבד"ק עיר חדש במדינת פולין הקטנה. ג) הר' צבי הירש אבד"ק בוטשאטש (יג) חותן הר' אברהם משה אבד"ק זוראווני ואח"כ בעיר קאליש, בן הר' משה שאול אבד"ק זוראווני ואח"כ בעיר קאליש (עיין עליו בספרי »כתבי הגאונים« 37). ד) הר' שמחה אשר ילדה לו אשתו השניה רעכלי בת הר' משה תאומים אחות הר' אהרן תאומים אבד"ק קראקא. ויקח שמחה את מרים בת הר' יוסף סג"ל חריף אבד"ק פרעמישלא לו לאשה (יד), ודודו אחי אמו הר' אהרן תאומים בספרו מטה אהרן בפרשת ויצא מזכירו בשם »בן אחותי הרב המופלג מק"ק סטריא כמהור"ר שמחה זצ"ל בן הרב הגדול ומופלג כמהור"ר ליב צונץ זצ"ל שהי' אב"ד בק"ק העלישויא ובק"ק פינטשוב«. כאמור בשחרותו נתמנה הר' שמחה לאבד"ק סטריא ואח"כ נתמנה לראש מתיבתא בעיר לבוב וימת שם במבחר שנותיו בטרם מלאו לו שלשים שנה, ביום ג' אסרו חג שבועות שנת תנ"ז (טו).

ד) הר' יחיאל מיכל ב"ר אברהם כ"ץ ראפאפורט. נולד בלבוב בשנת ש"ץ בערך ונשא אשה בשנת ת"ג בעיר פוזנא (טז) בשחרותו נתמנה לאבד"ק העלישויא (יז), ערך שנת ת"ל נתמנה שוב לאבד"ק ראַסניץ, בשנת תל"ח נבחר משם לאבד"ק באמבערג אך לא הלך לשם, ונשאר במקומו. ערך תנ"ג נתמנה שוב לאב"ד בפראַסניץ, ונפטר שם בשנת תנ"ט (יח).

ה) הר' מנחם מענדיל בן צבי הירש. בנו של הפרנס ר' מענדיל פלאַצקיר מעיר פוזנא. נולד בפוזנא בשנת ת"ג, אמו בריינדל היתה בת הר' אברהם כ"ץ ראפאפורט מלבוב מח"ס שו"ת איתן האזרחי (אוסטרא תקנ"ו). ונשא אשה את בת ר' יהודה ליב מפינטשוב ראש מדינה הגליל קראקא דהיינו מדינת פולין הקטנה. בר"ח אלול שנת תל"ג נתמנה לרב ואבד"ק העלישויא. ערך תנ"א נתמנה שוב לאבד"ק זמיגראָד, שם הסכים ביום ועש"ק כ"ב טבת שנת תל"ג ע"ס מגן אברהם הדפסה ראשונה (דיהרנ־פורט תנ"ב) אח"כ נתמנה לאבד"ק וועגגראָב, הסכים שם בשנת תנ"ח ע"ס חקי חיים (ברלין ת"ס). בשנת תע"ט התחיל להדפיס את ספרו »צנצנת מנחם« וגמרו בחודש תשרי שנת ת"פ (יט).

ו) הר' ישראל בן הקצין ר' יעקב קאַפל סג"ל פרענקיל מווינא. הוא למד אצל הר' אפרים כ"ץ מח"ס שו"ת שער אפרים אשר עזב את העיר מעזרישט אשר במדינת מעהרין ובא לו עירה ווינא, והרביץ שם תורה, ובפרט עם הר' ישראל סג"ל פרענקל. ערך שנת ת"מ נתמנה לאבד"ק העלישויא. סביב לשנת תמ"ח נתקבל לאבד"ק בהודא, ובשנת תנ"ו נתמנה שוב לאבד"ק ווירצבורג, ואיתן מושבו היה בעיר הערצפעלד. וימת ישראל ביום ו' עש"ק י"ב לחודש אב שנת תס"ו ויקברו אותו בעיר אללערסהיים

(יג) ראה בהקדמה ספר דבר משה תניינא (זאלקווא תרי"ט).
(יד) »כתבי הגאונים« סי' ח' סוף הערה א' דף ל"ה. (טו) אנשי שם סי' תקמ"ב. (טז) איתן האזרחי ח"ב דרוש לפי' ואתחנן. (יז) דור ישרים מאת המנוח יוסף כהן צדק 27. (יח) יודען אונד יודענגעמיינדען מעהרענס 501 (יט) כלילת יופי ח"א דף כ"ט ע"א, ח"ב דף ס"ב ע"א, לוחות זכרון 66.

(כ). מתולדותיו ידענו כי היה לו בן ובת. בתו אסתר היתה אשת ר' יצחק איטינגן מפיורדא, ותמת אסתר ביום א' לחודש סיון שנת תס"ט בעיר פיורדא (כא). בנו היה הר' שמעון סג"ל פרענקיל, אשר אשתו רעכיל היתה בת הקצין ר' בער אופנהיים מעיר ווירמייזא. בשחרותו היה אבד"ק גראפפעלד וגליל שווארצנבערג, ואחרי מות אביו נתמנה למלאות מקומו לאבד"ק ווירצבורג והמדינה ואיתן מושבו היה בעיר היידינגספעלד, וימת ביום ר"ח ניסן שנת תפ"ז (כב).

ז) הר' אליעזר הלוי איטינגא, אביו הקצין ר' אברהם סג"ל איטינגא מפראג היה בנו של ר' נפתלי הירץ איטינגא רופא בעיר פרעמישלא בן הקצין המפורסם הנדיב הידוע ר' אברהם איטינגא מווינא (כג) ואליעזר הלוי נשא לאשה את בת הקצין ר' יוסף בן ר' זכריה הלוי מעיר קרעמזיר. בשחרותו נתמנה לאבד"ק לונדענבורג, וערך ת"ס נתמנה שוב לאבד"ק העלישויא, וימת שם ביום ב' כ"ו לחודש תשרי שנת ת"ע (כד). מתולדותיו ידענו כי שני בנים ושתי בנות היה לו. א) הר' (חיים) יהודה ליב סג"ל איטינגא אשר לקח לו לאשה את מיכלא בת ר' אליעזר מלבוב שהיה נקרא בשם »ר' ליזר ר' מענדל פאטגירש מלבוב« (כה). ותמת שם אשתו זאת ביום ג' ה' לחודש כסלו שנת תפ"ב (כ"ו). בשחרותו נתמנה לאבד"ק קאליש (כז) וכנראה היה ג"כ אח"כ אבד"ק יארטשוב (כח) משם נתמנה שוב לר"מ בעיר לבוב ובשנת תפ"ח נתמנה ג"כ לאבד"ק לבוב, אחרי אשר ברח משם האב"ד הר' משה חיים מפני חמת הישועים (היעזואיטים) (כט) וימת בעיר יארטשוב ביום ב' ג' לחודש שבט שנת ת"ק (ל). ב) הר' יוסף סג"ל איטינגא מח"ס עדות ביהוסף (זולצבאך תק"א). ג) אשת הר' צבי הירש נ"ש. אשר שמ"ש ברבנות במדינת מעהרין בער': איוואניץ, ביזינק, אייבשיץ, קרומנויא, טריביטש וימת שם ביום ג' כ"א לחודש חשון שנת תק"ב. ד) אשת ר' ליזר וויזיל הותנו של ר' יוסף וויזיל מעיר הלברשטאט (לא).

ח) הר' יוסף אופנהיים בנו יחידו של הר' דוד אופנהיים, וחתן הקצין המפורסם ר' שמשון ווערטהיימער מווינא אשר לקח את בתו טאָלצי לו לאשה. בהיותו עוד רך בשנים נתמנה לאבד"ק העלישויא. בעת ההוא כתב אביו תשובתו הנדפסה בשו"ת השיב ר' אליעזר וכותב שם »בני יחידי הרב המאוה"ג מוה' יוסף נ"י לנצח אבד"ק העלישויא. בשנת תפ"א היה משכנו בעיר הנזכר וימת שם יוסף ביום ט"ז לחודש

(כ) לעווינשטיין, דיא יודען אין דער קורפפאלץ 238. געדענקבוך קויפמן 400. קויפמן, דיע לעטע פערטרייבונג 180. (כא) געדענקבוך קויפמן 431. (כב) לאמבערגער. דיא יודען אין ווירצבורג.
(כג) מגילת יוחסין ישן הנדפס בסוף ספר תולדות משפחות גינצבורג. (כד) הד"ר פריימן במאמרו אודות עיר העלישויא בספר „יודען אונד יודענגעמיינדען מעהרענס" 240 כותב כי נתקבל לאבד"ק העלישויא בשנת תמ"ע. וכן הד"רש ווענגער במאמרו הנדפס שם אודות עיר לונדענבורג 326 כותב כי ה"ר אליעזר הלוי הי' בשנת תקכ"ז אבד"ק לונדענבורג ובסוף ימיו נסע לא"י. ובאמת שניהם טעו בזה טעות גדול. כי ה"ר אליעזר הלוי אעטינגא הוא אשר הי' לפנים אבד"ק לונדענבורג (מעלות היוחסין 73) והוא אשר יסד שמה את הפזמון על הנס שנעשה שם בשנת תנ"ה, ואחר כן נתמנה לאבד"ק העלישויא וימת שם בשנת ת"ע. (כה) מגילת יוחסין ישן שם. (כו) מעלות היוחסין 77. (כז) מג"י ישן שם.
(כח) בספר שלומי אמוני ישראל ח"ב ו' נדפס מג"י אשר כתב שם ה"ר שלמה יצחק היילפרין אבד"ק ערכיפול והוא כתב שם כי היו רוצים לקבל את זקינו ה"ר טובי' יחיאל מיכל היילפרין מעיר זלאטשוב לאבד"ק לבוב, אך הוא מיאן בדבר וכתב אל ראשי ומנהיגי עיר לבוב, לקבל את „הגאון מו' ליב אבד"ק יארטשוב כי הוא גדול בישראל וחסיד אוהב תהלה וכן היה". ויען לא מלאנו רב ואבד"ק לבוב בעת ההוא רק את ה"ר חיים ליב אעטינגא אשר נתמנה שמה לאב"ד בשנת תפ"ח, א"כ נראה מכאן כי הי' לפנים אבד"ק יארטשוב, ואף בהיותו אח"כ ר"מ בלבוב הי' נקרא בשם הרב מיארטשוב. (כט) „כתבי הגאונים" 31. (ל) בובר, אנשי שם 235. (לא) כלילת יופי ח"א דף קכ"ד ע"א.

תמוז שנת תצ״ט. ולו בת ושמה גנענדיל אשת הר׳ צבי הירש אופנהיים, אשר בשנת תצ״ב נתמנה לאבד״ק הילדסהיים וימת שם בשנת תק״ל (לב). מכתב אחד מן הר׳ צבי הירש אופנהיים אשר כתב אל הר׳ אריה ליב אבד״ק אמ״ד מן יום ג׳ י״ז לחודש טבת שנת תקי״ב נמצא תחת ידי חתום באוצרותי.

ט) הר׳ סעדיה ישעיה קאצינלבוגין. אביו הר׳ שאול קאצינלבוגין שמש ברבנות בערי: בראָדי, חעלמא, ופינטשוב בזה אחר זה, ואמו היתה בת הר׳ יונה תאומים אבד״ק מיץ מח״ס »קיקיון דיונה« (לג). הר׳ סעדיה ישעיה לקח לו לאשה את אידל בת הר׳ נפתלי כ״ץ אב״ד בעיר פפמ״ד מח״ס סמיכת חכמים (לד) בשחרותו היה אבד״ק לעסלויא שמה הסכים בשנת תס״א ע״ס ברכת משה (ברלין תס״א) משם נתמנה שוב לאבד״ק מעזריטש אשר במדינת פולין הגדולה, בשנת תס״ו הסכים שם על הדפסת ספר משנת דר׳ אליעזר (פפד״א תע״ז). בשנת תפ״ג נתמנה שוב לאבד״ק העלישויא ככתוב ממעל להסכמתו ע״ס אור מישור (ברלין תפ״ג) »ועתה נתקבל לאב״ד ור״מ בק״ק העלישויא«. וימת שם ישעיה בשנת תפ״ו. נדפס ממנו דבר אגדה בידי משה על מדרש רבה פרשת במדבר פי״ד. בנו ר׳ חיים ק״ב היה חתן הר׳ גרשון פולי״ץ אבד״ק נ״ש והמדינה.

י) הר׳ מאיר בן מהר״ם האמבורג, מילדי עיר פראג. בילדותו למד בישיבתו של הר׳ אברהם ברודא בהיותו ר״מ בפראג. ערך ת״ץ נתמנה לאבד״ק העלישויא, ובשעת המחלוקה הגדולה בין ר׳ יונתן אייבשיץ ובין ר׳ יעקב עמדין אודות הקימעות, עמד הוא לימין הראשון ומכתבו נדפס בס׳ לוחות העדות מן יום ב׳ ב׳ לחודש אלול שנת תקי״א. וימת שם מאיר בהיותו זקן ושבע ימים בשנת תקי״ט.

יא) הר׳ יצחק בן ר׳ אברהם קלויזנער. לאחר פטירתו של הר׳ מאיר נכנס הוא למלאות מקומו שמה לאב״ד ור״מ. נשא ונתן עם ה״ר יחזקאל סג״ל לנדא אבד״ק פראג, ותשובות אליו נדפסו בנודע ביהודה קמא חו״מ סי׳ כ״ט, ואה״ע סי׳ ט״ז. הסכים שם ביום י״ד לחודש ניסן שנת תקל״ז ע״ס שיח יצחק (פיורדא תקמ״א). וימת שם בשנת תקמ״ו. והוא אבי הר׳ יעקב קלויזנער אבד״ק סאניק והגליל [בגאליציא.]

יב) הר׳ אריה יהודה ליב תאומים. אביו הר׳ שמואל תאומים היה אבד״ק לובזעניץ ואבי אביו הר׳ יוסף תאומים היה בסוף ימיו דרשן וראש ב״ד בלובלין, וימת שם יוסף ביום י״ח לחודש תשרי שנת תקמ״ה. הר׳ אריה יהודה ליב בשחרותו היה משכנו בעיר ליסא ובשנת תקמ״ה היה עוד משכנו שם (לה). ערך תקמ״ז נתמנה לאבד״ק לאָשין, ואח״כ לאבד״ק העלישויא, וימת שם ביום י״ד לחודש אדר שני (פורים) שנת תקנ״ד. ולו שלשה בנים: א) הר׳ יהושע פייביל תאומים דיין ומ״ץ בעיר קאַלמאר, ותשובות אליו נדפסו בשו״ת רעק״א ח״א סי׳ קנ״ג ובח״ב סי׳ צ״ז, קכ״ט. ב) הר׳

(לב) גערענקבוך קויפמן 548. (לג) בהקדמת שפתי צדיקים עה״ת. (לד) מגילת יוחסין למהר״ל מפראג.
(לה) לעווין. געשיכטע דער יודען אין ליסא 337. וואכשטיין במאמרו אודות רבני עיר לאשין בס׳ יודען אונד יודענגעמיינדען אעהרענס 319 כתב כי עוד קודם שנת תק״ם נתמנה לאבד״ק לאשין, וזה טעות, כי עוד בשנת תקמ״ה היה עוד משכנו בליסא ובנו ר׳ יוסף דוד העלישויער נולד לו שם. כנראה לדעתי הרכיב בזה וואכשטיין ואחו עמו פריימן שני אנשים נפרדים ועשו מהם איש אחד ללא אמת וללא נכון. בעיר לאשין היה רב אחר ושמו ליב אשר עוד קודם שנת תקמ״ח היה שם לאב״ד, ואולי אליו כתב הבעל נודע ביהודה תשובותיו, והוא נפטר קודם שנת תקמ״ז. אולם ה״ר אריה ליב תאומים לא היה מעולם אבד״ק לאשין, רק אבד״ק העלישויא, ואליו ערוכה התשובה הנדפסה בנודע ביהודה תניינא יו״ד סי׳ ק״ל.

יעקב אשר שמש ברבנות בעיר צעמפין מן שנת תקע״ח עד יום מותו שנת תר״י.
ג) הר׳ יוסף דוד האָלישויער נולד בליסא שנת תקמ״ה, בשנת תקס״ט בא לגור בעיר אָסטראָווא וכשנת תקצ״ג נתמנה שם לדיין ומו״ץ וימת שם בשנת תרכ״ב (לו).

יג) הר׳ אברהם בן ר׳ מאיר חיים שטערן, מח״ס מערבי על המזרחי (פראג תקכ״ג) מן שנת תקנ״ה—נ״ז.

יד) הר׳ מנחם מענדיל דייטש, מן שנת תקמ״ב—תקע״ט.

טו) הר׳ יוסף פיילבוגין, בן הר׳ יעקב צבי בי״ח מח״ס חשרת מים [ווינא תקפ״ה], נולד בברודא בשנת תקמ״ד, שמש ברבנות בערי: פיסלינג, פירטניין, קאניץ, מעזריטש, ובשנת תר״א נתמנה לאבד״ק העלישויא. וימת שם יוסף בשנת תרכ״ט (לז).

הגמ׳ מהר״י אסאד בסוף הקדמת ספרו שו״ת מהרי״א ח״א התיחס עצמו לנכד הגאון ר׳ שלמה ליב אבד״ק העלישויא. אשר לא נודע לי מי הוא זה, ומתי שמש שם ברבנות.

(לו) לעווין סג״ל 337. (לז) יודען חונד וכו׳ 230.

בנתי בספרים

....

רשימות ביבליוגרפיות ודברי־בקרת

אוצר הגאונים תשובות גאוני בבל ופירושיהם על פי סדר התלמוד. כרך רביעי. מסכת יום טוב, חגיגה ומשקין. ערוך בידי ד״ר ב. מ. לוין ירושלים תרצ״ב. חברה להוצאת ספרים על ידי האוניברסיטה העברית. (נסדר במסדרה המיוחדת של »אוצר הגאונים« ונדפס בדפוס מרכז ירושלים.) 8, 76, 4, 80, 90, 2 עמודים 8^0.

את הכרכים הקודמים ראה אוצר החיים תרפ״ט 22, 135 תר״ץ 153 תרצ״א 50.

והטור הרביעי מתורתם של הגאונים — מסדורו של הרה״ח רמ״ב לוין על פי סדר התלמוד — למסכתות יום טוב, חגיגה ומשקין, משובצים זהב במלואתם. ואף כי שלש המסכתות שלנו כאחת אינן מגיעות עוד בגדלן לכדי אחת המסכתות שהו״ל כבר, בכל זאת קשתה העבודה בהן יותר מטעם »יוצא ובא« ממסכת למסכת, ולכל מסכת ומסכת יש קושי מיוחד לה, הן בסגיותיה השונות והן בסדור החומר. ועל כולן המפתחות שביניהן«. (בהקדמתו).

וכמה מעלות טובות למפתח לאוצר הגאונים. »מי שרוצה לקבל מושג קצר וכולל מאחת המסכתות של אוצר־הגאונים, יעבור רק על המפתח ודיו. ומי שיעבור על כל מפתה ומפתח היה לו מושג כולל ומקיף מכל השלשלת הנפלאה של תקופת הגאונים. אבל החוקר הרי ישוב ויהפוך אחר כך גם בגוף התשובות והפירושים וימצא עוד כדי מדתו. ומי שהוא מומחה יותר, עוד ייטיב לעשות כי ישוב ויהפוך גם בגופי המקורים של »הראשונים« שמשם הוציאו לפעמים התשובות והפירושים חצובים ומהוקצעים. אז גם יוכח מה קשה היתה העבודה וכמה היה על המחבר לפעמים להעמיק חקור בתוך כל המחצבת הגדולה הזאת. ולא כן הוא דרך הלומד »הפלפלן« כל מה שהדברים יותר מסודרים לפניו, פחות הוא מרגיש כמה גבונים

ורכסים היו בהם מתחלה, וכמה פינה המחבר את הדרך לפניו«. (שם).

הכרך הזה יכיל חומר רב ליד החוקר המנהגים, ובחלוקי מנהגים בין ישיבת סורא ופומבדיתא. גם על אדות »אמונות ודעות«, מעשה המרכבה, אצטגנינות, קמיעין לחישות וסגולות. וכשלש מאות תשובות בו, הנוגעים להלכה ולמעשה, ואוצרות הפירושים מאירים כזהר הרקיע ביחוד במסכת חגיגה.

את ברכתי הנני שולח בזה לכבוד המסדר והמו"ל והתומכים על ידו להוצאת האוצר. כולם יעמדו לברכה.

הערה: במסכת יום טוב, תשובות סימן מה »אבל בשני ובשבת לית בהו קושיא«, השוה רבינו ירוחם נ"ו ח"ג »אבל ביום טוב שני ובשבת בינתים הם משונים מכל השנה«. ובמנהיג בערלין דף נ"א ע"ב »אבל ביום טוב שני ובשבת מותר להתענות«.

. . . ספר **מסעות ירושלים** טובות זכרונות מהנסיעה לארץ ישראל ורגשי הלבבות של מרן הקדוש הגול מרבבות, אדמו"ר האבדפה"ק מונקאטש שיחי' לאורך ימים ושנים, טובות... ובסופו נלוה מאמר מיוחד בשם מאמר חיות איש מקצת שבחי חיי תולדות ודברי תורה אימרא יאי, מהאי »סבא קדישא«.. . מרן רבי שלמה אליעזר אלפאנדרי זצללה"ה זיע"א (מנ"ב בירושלים כ"ב אייר תר"צ) כל אלה חיברו יחדיו בסייעתא דשמיא, ע"י אחד מהנוסעים בחבריא, ויוצא לאור ע"י מנהלי ישיבה רבתי ישיבת דרכי תשובה דפה"ק יצ"ו לתמיכת התלמידים לומדי תורה בישיבתינו הי"ו. מונקאטש — תרצ"א. (דפוס »גראפיא« מוקצ'וא) 12—196 עמודים 12.

שונה הוא הספר הזה — תאור מסע בארץ־ישראל — משאר ספרים בן־גילו, מפאת מרי־דעובדא — האדומו"ר ממונקאטש שליט"א המפורסם לכולי עלמא לרב גאון וגדול בכל המקצועות בתורת ישראל והנערץ והנקדש מחסדיו המודים להשקפותיו על ישראל בגולה ובארץ, ומפאת גלגולי הסיבות לעליתו לארץ הקדושה. בשנת תרפ"ו נודע לו כי זקן הגאונים מהספרדים בא"י — זקן מופלג יותר מבן מאה — מוהר"ר שלמה אליעזר אלפאנדרי ס"ט רוצה לבנות לו בית לתורה ועבודה על מגרשי הכולל מונקאטש ועשרה גלילות העומד תחת הגלו, ומאז נפשו קשורה בנפשו של האי »סבא קדישא« (לבחל"ח). ו»כאשר ישאל בדבר האלקים« נפשו בשאלתו בשנת תרפ"ט »כאשר הנני הצעיר באלפי ישראל משתוקק מאוד לראות פני קדשו הי"ו עד מלך ביפיו תחזינה עיננו ב"ב — « ע"כ במטותא מני דמר להשיבני מיד ואם יסכים לביאתי לטובה אז אי"ה אדלג על ההרים..« על שאלתו באה התשובה: »אינו מן הראוי להכין עצמו עתה והיה העקו"ב למישור עד ישקיף ויראה ה' השקפה לטובה«. ועל השנות בקשת הסכמתו »לראות פני מלכנו« — לא השיב לו עד יום »א"ך טוב לה' אדר תר"ץ« ש»בא יבא ברינה ונגיל ונשמח בע"ה«. ועל פי קדשו סליק האדומו"ר ממונקאטש להתם באדר"ח אייר תר"ץ לפ"ק. פגישתו והשתעשעתו עם ה»סבא־קדישא« מתואר בסגנון מסתורי, בדברים העומדים ברומו של עולם. ויהי לפלא. כי בהיות האדמו"ר ממונקאטש שליט"א בארץ־ישראל נסתלק ה»סבא קדישא« ביום כ"ב אייר תרצ"ב...

מחבר המסע נתן גם תמונה עשירה ובהירה של חיי היהודים הקנאים ושל המקומות הקדושים בארץ־ישראל עם הפתגמים ודברי תורה ששמע מהאדמו"ר במשך הנסיעה. מעניין מאוד המאמר חיות אש הכולל קטעים מחיי ה»סבא־קדישא« בצרוף איזה דברי תורה מאוצרו הגדול.

חשובה עבודה זו בשביל כל חובב ארצנו הקדושה, ומה גם בשביל הקורא — היורד לתוך־תוכה של כל הנעשה והנשמע בנסיעה זו.

השבח הספר מוקדש להחזקת הישיבה רבתי »דרכי תשובה« המגדלת בחורים מופלגים תחת דגל האדומו"ר ממונקאטש שליט"א.

שמעון ברנפלד **ספר הדמעות** מאורעות הגזרות והרדיפות והשמדות. כרך ראשון. מזמן אנטיוכוס אפיפנס עד גרש היהודים מאנגליה. הוצאת »אשכול« ברלין תרפ"ד. (דפוס שלם ברלין־שנברג) 356 עמודים 8^0.. כרך שני מזמן גזרת רינדפלייש עד שרפת האנוסים באנקונה (נ"ח — שי"ו לאלף הששי).. (דפוס אוסטרטג, מלניק ושותפיהם ברלין־קירכהיין) 352 עמודים 8^0.. כרך שלישי מן גירוש ביהם עד גזירת גונטא.. 376 עמודים 8^0.

על כל פשעי ברנפלד החוקר — במבואו לכתבי הקדש — תכסה האהבה לעבודתו הגדולה בספרו זה, שבו משתקף ברנפלד היהודי, המעביר ידיו על עיניו ומקבל עליו עול מלכות שמים, ובכל צרותיו הוא מאמין ב»אמונתו התמה ביעודים הנצחיים, האלהיים, של נביאיו, אשר נבאו לו עתיד נעלה«.

ברנפלד נתן לנו בספרו זה »נאד של דמעות« — ספורי מאורעות הרדיפות והשמדות שעברו על ישראל, אמנם »לא הרצאה הסטורית אני נותן בספרי זה — כך הוא אומר בהקדמתו — אלא הספורים המקוריים עצמם הגנוזים בספרותינו ההסטורית והפיוטית, הם הגדת־עדות של גבורי המעשים והמאורעות האלה ככתבם וכלשונם, אנחותיהם וקול צעקתם, בכיתם ויללתם — אותן הדמעות אשר שפכו הנאנחים והנאנקים בעת צרתם. אין כל פיטן יכול לבטא את תוקף הכאב כשם שהוא מבוטא על אמתותו ברשומים המקוריים של קדמונינו«.

בבית מדרשו של ברנפלד נעשה הנסיון הראשון ליצירה ספרותית זו: »ליסד את המרטירולוגיה של עם ישראל על־פי הרשומים המקוריים בהסברה של הרצאה הסטורית«. ומטעם זה הקדם לרשומים אלה, הספורים והפיוטים, »ברור הדברים ויחסם למאורעות הזמן, כדי שיהיו מובנים ומסודרים לספור שלם« וגם הוסיף במקום הצורך »הערות מבררות את הפרטים הסתומים«.

ראוי הוא הספר הזה ביד כל אדם מישראל שיעיין בו מזמן לזמן »למען יאמץ את לבו לסבול ולהלחם כשם שסבלו ונלחמו הם. ספורי הצרות בעבר הם גם שירי נחמה לעתיד«...

גדול הוא ערכו של הספר בתור ספר־למוד בבתי ספר עברי — מורה־מומחה ידע להשתמש בו להשיב לב בנים אל אבותם...

ההוצאה מהודרה ככל הספרים של הוצאת »אשכול« בברלין.

הרב ה. י. עהרענרייך

ספר **אוצר כל מנהגי ישורין** יכיל כל מנהגי ישראל, מקור מחצבתם וטעמיהם מספרי ראשונים ואחרונים קבצם כעמיר גורנה ה"ה הרב הה"ג החכם השלם המפורסם מוה' אברהם אליעזר הירשאוויץ ז"ל. מנוחתו כבוד בעיר פיטסבורג. (אמריקה) הוצאה רביעית עם הוספות רבות. לבוב תר"ץ. 66, 360 עמודים 8. (חמ"ה) עם תמונתו.

מעטים המה הספרים שזכו לפרסום רב כעין ספרנו זה. על זה מורה העובדא, שהגיע כבר לארבע מהדורות שלא זכו לזה רק ספרינו הכי חשובים. ואמנם צריך להודות שמחברנו השתדל לתת לקוראיו דבר שלם ומתוקן מכל נקודות המבט. ספרו הנהו אוצר בלום לכל מנהגי ישראל המקובלים בכל תפיצותיו, כלם סדורים וערוכים בטוב טעם ודעת, מוצאיהם וטעמיהם מבוארים בהסברות ישרות המתקבלות על הלב.

המחבר דינן, בכל היותו אחד הגאונים הנודעים מבני הדור הישן, אשר אורחו ורבעם היה בית המדרש והספרות התלמודים, שפר ושכלל את חבורו בהמון הערות מדעיות, ביוגרפיות וביבליוגרפיות, המוסיפים חן וערך רב לספר. אך למותר הוא להעיר שכל הספר חדור רוח מסודתי, וגם בהשתמש המחבר במקורות מדעיים, הוא בוחר באלה העומדים על בסיס קדושת המסורה ומרחיק את אלה שריח בקורת חפשית נודפת מהם. עוד יתרון לספר שלפנינו על שאר הספרים בני מינו, שהמחבר אינו מסתפק באסיפת המנהגים וטעמיהם מכל מקומות פזוריהם, כי־אם כחוקר מומחה הוא מתעמק ומתחקה על שרש כל דבר, למען העמיד את ההלכה על בוריה ובהרבה ענינים שיש בהם חלוקי דעות בין הפוסקים הוא יורד לעמק הענין ומחוורו ומכריע להלכה ולמעשה.

את החמר הרב הנצבר בספר קבץ הרב המחבר בחריצות נפלאה ובשקידה רבה מכל רחבי ספרותנו, החל מכתבי הקדש, התלמוד ונושאי כליו עד האחרון שבאחרונים ושם ציונים לכל מאמר ומאמר למען דעת את מוצאו. דרך אגב משתמש המחבר בכל הזדמנות שבאה לידו לסתור את דברי המטיחים והמדברים סרה בדברי קדמונינו ומקצר הבנה מיחסים להם דברים — לא אמרום, מחברנו מתאמץ לקרב אל השכל הרבה דברים שהם נראים לנו כמתמיהים ומוכיח את אמיתת הקבלה בראיות נכונות ובהגיון בריא ושנון.

גם בצורתו החיצונית משביע הספר רצון כל קוראיו. הדפוס והניר הם מן המשובחים, כראוי לחבור רב ערך ממדרגה ראשונה.

מ. ד. אידלשטיין, טימישוארא

ספרים שנתקבלו במערכת.

תרגומנא לחקרי התרגומים אשר על התנ״ך, באור ופרשת נאומיהם, ואדות השואותיהם והתאמותיהם, זה עם זה, ושנוייהם ונסוגותיהם מעברי, מסגנון, ומלשון המקראות, ע״ד התרגומים שנשתקעו בספרות המשנה, בהתלמוד בבלי והירושלמי, ובהמדרשים. מאת דוד גאלאמב. חלק ראשון, ספר בראשית. 550 עמודים. מחירו 2 לירות

D. Golomb, Hove. 3 Second avenue. Anglia

אוצר־הגאונים (ראה ב»בנתי בספרים« בחוברת זו).

מסעות ירושלים (ראה שם) Rabbinatschule Mukačevo. Č. S. R.

ספר הדמעות (ראה שם) „Eschkol“ Verlag Berlin Charlottenburg
Bismarkstrasse 106.

אוצר כל מנהגי ישורין (ראה שם) Dr. Fränkel Wien II
Taborstrasse N. 24a

אהבת יהונתן יפליא ת״י בן עוזיאל חובר מאת בנימין שמערלער חיברת ראשונה. ספר בראשית. B. Schmerler Stanislawow
Kazimirowska 25. Poland

הוספה למשביח ירושלמי.

אור הישר דרושים לכל הפרשיות של ספר בראשית. המקיפים כמה וכמה ענינים, בחיי הישראלי והאנושי, שהם ג״כ כדבר בעתו, לכל התקופות השנה, ושני דרושים לחנוכה, נלוה אליו קונטרס »יקרא דשכבי«, תמצית מן ההספדים שדרשתי על אנשים גדולי הערך בדורנו תנצב״ה. ולפניו במקום הקדמה »חשבון גוף ונשמה«, וכסופו דרוש אחד לכל מיני שמחה. מאתי שמואל יצחק הילמן מלונדון. בעהמ״ח ספרי »אור הישר« על סדר קדשים, וע״ע י״ל בעזהשי״ת על המסכתות: בכורות, ערכין, תמורה, כריתות, מעילה, קנים, מדות וחולין.

Rabbi S. I. Hillmánn London Court Lodge Müllbery
Anglia St. E. 1.

תלמודה של קיסרין ירושלמי מסכת נזיקין מאת שאול ליברמן ירושלים.

קונטרס כתר תורה והוא ברור הלכה של החזקה בענין ירושת הרבנות אשר חברתי בעזהשי״ת על פי פקודת אדמו״ר הקדוש מאוה״ג אב״ד ור״מ דק״ק אונצדארף זצ״ל לפני כמה שנים אני הצעיר אשר לעמל סג״ל שפיטצער חונה פה ק״ק קירכדארף.

L. Spitzer Oberrabbiner Spisská Podhradie Č. S. R.

מקורות לתולדות החנוך בישראל (מתחלת ימי־הבינים עד תקופת ההשכלה) ערוכים בידי שמחה אסף. כרך שני. הוצאת »דביר« תל־אביב. ארץ־ישראל.

מלון קונקורדנציוני ללשון הפיוטים מאת יעקב כנעני. הוצאת »פיט« ירושלים.

מסלות לתורת התנאים שלשה מאמרים: א) לחקר מדרשי התנאים — מאת רד״צ הופמאן. ב) השלמה — מאת רח״ש הארוויטץ. ג) קטעים ממשנת אבא שאול — מאת ר״י לוי. תרגם מגרמנית. א. ז. רבינוביץ תל־אביב: רחוב אחד־העם ארץ־ישראל.

Kétszáz Esztendő az Emberszeretet szolgálatában. Az Oradeai (Nagyvárad) Izr. Szentegylet Chevra Kadisa 200 éves története. 5491/1731—5691/1931. Irták: Leitner Zoltán és Freund Fülöp. Eredeti forrásmunkák alapján. Kiadja: Az Oradeai Szentegylet — Chevra Kadisa.

Die Trauer vorschriften von Rabbiner Dr Wolf, Köln. Verlag des Israelit und Hermon G. M. B. H Frankfurt a M. (Deutschland)

Das Judentum des 19. Jahrhunderts unter dem Einfluss der europäischen Geistesströmungen zu zeigen ist das gemeinsame Ziel, dem mehrere Aufsätze des neuen Heftes der **„Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums"** zustreben. Albert Lewkowitz' Abhandlung über die Bedeutung der Bibel für die Weltanschauung Herders und Goethes, offenbar ein Beitrag zum Goethe-Gedenktage, begnügt zich nicht mit der Darstellung der Beziehungen Goethes zur Bibel im Laufe seiner Entwicklung, sondern er zeigt auch, wie Herders Anschauung von der Bibel auf Goethe wie auch auf die jüdische Wissenschaft, gewirkt hat. Den Wegen, auf welchen die durch deutsche Wissenschaft beeinflussten Aufklärungsbestrebungen in den Osten drangen, geht B. Weinryb nach. Welche schweren Verluste freilich die geistige Krisis im Judentum vielfach nach sich zog, zeigt J Caros neue Untersuchung der Beziehung Disraelis zum Judentum; er beleuchtet den Abfall, der sich in der Familie Disraelis allmählich vollzog, sodass der Vater, der Jude blieb, viel weniger seine Verbindung mit dem Judentum betonte, als der Sohn, der als Knabe seinen Uebertritt vollzog, trotz mancher antisemitischer Anfechtungen, die auch ihm nicht erspart blieben, getan hat. Man abonniert die Monatsschrift, indem man Mitglied der Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaft des Judentums in Berlin wird und den jährlichen Mindestbeitrag von Mk. 10. an die Gesellschaft (Postscheckkonto Berlin 7030) oder an einen der Vertrauensmänner sendet, welche in jedem Heft der Monatsschrift aufgeführt sind.